

RIO DE JANEIRO, SALVADOR JA MUU

BRASILIA

Rita Dahl

**Rio de Janeiro,
Salvador ja muu Brasilia**

Rio de Janeiro, Salvador

ja muu Brasilia

Rita Dahl

Tekijä kiittää Suomen Kirjailijaliittoa, Suomen Tietokirjailijat ry:tä, Opetusministeriötä ja Suomen Journalistisen kulttuurin edistämisseuran JOKESia kirjallisen työskentelyn ja Brasilian-matkan osittaisesta mahdollistamisesta.

© Rita Dahl, 2020

Graafinen suunnittelu Ville Hytönen
Kuvat Rita Dahl

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa
ISBN: 978-952-80-2603-7

Sisällysluettelo

Alkusanat 9

Faktoja ja historiaa 29

Maa ja ilmasto 29

Kansojen sulatusuuni 31

Hallinto 32

Talous ja raha 34

Rikollisuus ja turvallisuus 37

Liikenne 39

Puhelin, posti, internet 39

Sairaalat 40

Kieli 41

Maantiede 42

Rikas kasvi- ja eläinkunta 47

Historia sivu 53

Ruokakulttuuri 61

Musiikki 65

Brasilian kirjallisuus 73

Jalkapallo 76

Jeitinho 81

Brasilian kulttuuri- ja maailmanperintökohteet 85

Brasilian kansalliset vapaapäivät 90

Salvadorin juhlapyhät 90

Hyödyllisiä osoitteita 93

Matkoja ja elämyksiä 95

Saapumisia 95

Rio de Janeiro: Kaupungilla 101

Rio de Janeiro – säveltäjien ja laulajien kaupunki 141

Itseoppinut mestari 141
Bidu Sayão – Brazilian ääni 148
Rio de Janeiro taiteissa 151
Rio de Janeiro kirjallisuudessa 155
Maahan ja maassa 170
Matkatoimistot sivu 175
Majoitus sivu 176
Ravintolat sivu 181
Baarit sivu 185
Kulttuurikeskukset ja konserttitalit sivu 187
Museot sivu 189
Carnival – lihan juhla sivu 197
Rio de Janeiron historian vuosilukuja sivu 198
Rio de Janeiron lähellä: Penedo sivu 200

Bahia - Salvador sivu 203

Yhtä suurta perhettä sivu 208
Keskeiset orixát ja candomblé-sanasto sivu 211
Vapaaehtoistyötä Salvadorissa sivu 213
Salvadorilaista samba-aktivismia sivu 214
Bahian ja Salvadorin historia muutamassa minuutissa
sivu 217
Matkatoimistot sivu 218
Majoitus sivu 220
Ravintolat sivu 221
Baarit sivu 222
Cd-levyt ja kirjat sivu 224
Vaihtoehtoiset elokuvateatterit sivu 224
Museot ja kulttuurikeskukset sivu 226

Salvadorin lähellä: Cachoeira sivu 231

Kulttuurikeskukset ja museot sivu 236
Itaparica sivu 237
Ilha dos Frades sivu 241
Lençóis ja Chapada Diamantina sivu 243
Matkatoimistot sivu 250
Majoitus sivu 251
Ravintolat sivu 252
Baarit sivu 253
Vale do Capão sivu 255
Majoitus sivu 259
Ravintolat sivu 259

Minas Gerais – Ouro Preto sivu 261

Majoitus sivu 265
Museot sivu 266

Paraná – Ilha do Mel sivu 269

Majoitus sivu 280
Foz de Iguacu sivu 281
Majoitus sivu 287
Ravintolat sivu 289
Baarit sivu 290

Kuvakulmia Brasiliaan sivu 291

Epäoikeudenmukaiset olympialaiset sivu 291
Rio valmistautuu olympialaisiin sivu 297
Jokapäiväistä taistelua sivu 300
Reggaeta ja capoeiraa sivu 306
Hyvän unelman toteuttaja sivu 311
Väkivallan kulttuuri sivu 315
Amazonia kaatamassa sivu 320

Irti väkivallan kierteestä sivun 322
Poliisiteloitukset Riossa ja São Paulossa – oikeutettua väkivaltaa? sivu 326
Suomalaisyritykset Brasiliassa sivu 333
Tuhoutuva Amazonas sivu 345
Maattomien ja pienviljelijöiden protestit sivu 346
Käräyt rannoilla ja kaduilla sivu 348
Brasilian kohtalon vuosi sivu 351
Sotilasdiktatuurin taakka sivu 362
Kirkot sosiaalisen tietoisuuden nostattajina 366

Hyvin pieni sanasto sivu 372

Pieni ruokasanasto sivu 372

Numerot sivu 374

Alkusanat

Lentokoneen ikkunasta avautuu maisema, jota näkee vain hyvin harvoin: korkeat kummut, toisinaan vihreine keitaineen sekä vesialueineen. Tämä on ihmeellisen kaupungin eli ”A Cidade Maravilhosa” -silhuetti ylhäältä päin nähtynä. Kaupungin lumoa ovat tulleet vuosisatojen ja –kymmenten saatossa ihastelemaan ja aistimaan niin tavalliset matkailijat kuin taiteilijatkin. Eikä kukaan ole varmaan pettynyt.

Mutta kulissien taakse kätkeytyy paljon surua, epätasa-arvoa ja rikollisuutta. Vaikka Brasilian edellinen, juhlistettu ”koko kansan presidentti” Luiz Inácio Lula da Silva saikin aikaan merkittäviä parannuksia kaikkein köyhimpien asemassa esimerkiksi Bolsa Família –korvauksillaan¹, 10-15 vuoden päästä maailman viiden suurimman talousmahdin joukkoon kuuluvan maan on edelleen voimakkaasti taisteltava äärimmäistä köyhyyttä vastaan. Maan vauras keski- ja yläluokka on entisestään rikastunut, ja vaikka maahan on perustettu 14 uutta yliopistoa, Brasiliassa on samaan aikaan 14 miljoonaa lukutaidotonta. Lula on tehnyt Brasiliasta taloudellisesti tasapainoisemman maan, vaikka ongelmia riittää edelleen. 26 miljoonaa ihmistä pitäisi nostaa äärimmäisestä köyhyydestä kohti parempaa elintasoja. Lulan aikana on silti luotu 15 miljoonaa uutta työpaikkaa.

---

1 Bolsa Família on Lulan luoma korvaus, jota maksetaan jokaisesta kouluikäisestä ja koulua käyvistä lapsesta kuukausittain.

Inflaatio oli kuusi prosenttia vuonna 2010. Tilanne on parantunut huomattavasti vuosikymmenten takaisesta sotilasdiktatuurista, mutta kohentamiseen on mennyt vuosikymmeniä.

Me länsimaalaiset muistamme Brasiliasta enimmäkseen köyhyyden, sosiaaliset ongelmat ja suuren epätasa-arvon rikkaiden ja köyhien välillä. Näitä ongelmia valtavalla mantereella toki esiintyy, ja ne koskevat monia miljoonia ihmisiä. Epätasa-arvo on ilmiö, joka osuu myös matkailijan tai pysyvän asukkaan silmään räikeinä äärimmäisen köyhyyden kuvina, kerjäläisinä ja onnenonkijoina, rikollisina ja ryöstäjinä. Ongelma on kuitenkin ennen muuta rakenteellinen ja sen pahimmat syyt, lahjotut poliitikot, pankkiirit ja muiden elämänalojen edustajat, jotka vastaavat usein suurimmista, jopa miljoonien realien arvoisista rikoksista. Brasiliassa näkee jatkuvasti niukkuudesta ja arkisesta selviytymistaistelusta huolimatta todellista elämäniloa ja omille kiinnostuksenkohteille antautumista. Jopa kadulla asuvat - joita riittää jokaisessa brasilialaisessa suurkaupungissa - jaksavat joskus hymyillä selviytymistaistelusta huolimatta.

Sosiaalinen eriarvoisuus eli valtavat erot elämänlaadussa leimaavat Brasiliaa koskevia globaaleja mielikuvia. Samaan aikaan maan odotetaan kasvavan maailman neljänneksi tai viidenneksi suurimmaksi talousmahdiksi vuoteen 2020 mennessä. Brasilia on silti merkittävä kehitysavun vastaanottajamaa ja tuotteidensa lobbaaja kansainvälisillä markkinoilla. The Economistin koostaman tilaston mukaan Brazilian kehitysyhteistyöstä vastaavan viraston ABC:n vuoden 2010 budjetti oli 30 mil-

joonaa dollaria, ja se käytettiin pääosin niin sanottuun tekniseen apuun. Tämän lisäksi maan muut virastot ja instituutiot käyttävät omaan tekniseen apuunsa jopa 440 miljoonaa dollaria. YK:lle - kehitysohjelma UNDP:lle ja ruokaohjelma WFP:lle - suuntautuu 325 miljoonaa ja suoraan Haitiin sekä Gazaan 360 miljoonaa dollaria. Humanitaarinen apu mukaan luettuna Brasilian kehitysyhteistyörahoituksen kokonaissumma on noin 1 200 miljoonaa dollaria, joka vastaa reilua 900 miljoonaa euroa. Maan kehitysmaille myöntämien lainojen myötä potti nousee jopa neljään miljardiin dollariin.

Tiedot tuntuvat hyvin ristiriitaisilta suhteessa sosiaaliin eriarvoisuuteen, joka on esillä selkeästi kaupunkien ja kylien katukuvassa. Herää kysymys: mihin nämä valtavat rahasummat oikein menevät? Ristiriitaisuus kärjistyy Rio de Janeirossa, maailman eräässä maisemaltaan ja muodoltaan kauneimmassa kaupungissa, jossa sosiaaliset ja taloudelliset erot ovat samalla hyvin näkyviä. Suljettujen ja hyvin suojattujen porttien takana hyvin toimeentuleva keskiluokka jatkaa tuttuja ”hienostuneita” riittejään köyhien käpertyessä yöpuulle rikkinäisten laatikkojensa ja riepujensa alle jo hiljaisilla kaduilla. Bahian pääkaupungissa Salvadorissa asiat ovat vielä huonommin. Katumyyjät yrittävät tulla toimeen mahdolltomalla vaikuttavassa selviytymistaistelussaan: myymällä kilon vihannespusseja realilla. Kaikenlaiset roskan- ja pullonkerääjät kiertävät pitkin Salvadorin katuja varhaisesta aamusta yömyöhään suuren pussin kanssa noukkin sananmukaisesti elantonsa kadulta. Kerjäläisiä näkee melkein joka kadunkulmassa. En uskalla ajatellakaan,

Seitsemän kukkulan ihmeellinen kaupunki.

kuinka paljon tässä maassa on tilastoimatonta äärimmäistä köyhyyttä eli paperittomia ja nimettömiä köyhiä, jotka ovat kaikkien virallisten apujärjestelmien ulkopuolella. Harmaa, epävirallinen sektori kukoistaa epävirallisen työvoiman eli katumyyjien (ambulanttien) ammattikunnan kautta. Heiltä puuttuvat luonnollisesti kaikki järjestäytyneelle työvoimalle kuuluvat edut: sosiaali- ja terveysvakuutus ja niin edelleen.

Vuosikymmeniä Brasilian televisiossa ja lehdistössä toimittajana työskennellyt Carlos Amorim uskoo kirjassaan *Assalto ao poder* (Record 2010), että järjestäytyneestä rikollisuudesta on tullut keskeinen osa brasilialaista yhteiskuntaa. Se on muuttunut rakenteelliseksi väkivallaksi, jonka keskeisin ongelma on koskemattomuuden periaate. Koskemattomuus ja rankaisemattomuus koskevat sekä varakkaita rikollisia, joilla on varaa ostaa itselleen mieluisat tuomiot ja vaitiolo, mutta myös köyhiä murhamiehiä ja tappajia, joiden nimiä media ei saa julkistaa intimitettisuojaan vedoten. Väkivallan rakenteellisuutta on, että epämoraalittomat asenteet ovat pesiytyneet jo aivan pieniin lapsiin, jotka eivät pidä kerjäämistä tai jopa varastamista väärinä tekoina. Vielä vaarallisempaa väkivallan rakenteelliseksi muuttumista on, että keskeiset brasilialaiset rikollisjärjestöt toimivat yhteistyössä politiikan ja talouden eliitin kanssa. Comando Vermelho Rio de Janeirossa, o Primeiro Comando da Capital São Paulossa ja Comando Vermelhon alajaosto Salvadorissa ovat näistä keskeisimpiä.

Valtamedia, johon kuuluu oikeistolainen O Globo-päivälehti, tuo suuren yleisön tietoisuuteen erityisesti

Rio de Janeirossa tapahtuneita rikoksia. Lehden retoriikassa järjestyksen maassa Brasiliassa, ja erityisesti Rio de Janeiron kaupungissa, rauhaa ja järjestystä turvaa poliisi, jonka tehtävä on rauhoittaa erityisillä Polícia Pacificadora –erityis- tai rauhanturvajoukoillaan favelat (slummit). Turvallisuus on aihe, jota ei pidä agendallaan pelkästään media: kenties median vaikutuksesta tavalliset keskiluokkaiset brasilialaiset ovat lähes joka puolella pieniä kyliä ja kaupunkoja lukuun ottamatta melkein poikkeuksetta huolissaan turvallisuudestaan. Pelkästään kotoa lähteminen on vaikeaa, puhumattakaan ylimääräisestä liikkumisesta entuudestaan tuntemattomassa kaupungissa tai pahamaineisella alueella.

”Uskonto on oopiumia kansoille”, totesi Marx ja Brasiliassa tämäkin toteutuu. Alun perin valloittajien tuoma katolisuus ja yhdenmukainen media ovat tapoja pitää kaikkein heikoin kansanosa vallitseville oloille ja vallalle uskollisena. Uskonto tuo joidenkin yksitoikkoiseen tai erittäin kovaan arkeen ainoan lohdun tai pienen voimantuikun, joka auttaa jaksamaan päivästä toiseen. Banaalit sanonnat, kuten ”Se Deus quiser” (”Mikäli Jumala sallii”) ovat totisinta totta varsin monille brasilialaisille. Uskonnon avulla hallitseminen on vielä helpompaa kaukaisissa periferioissa, joihin sivistys, koulutus tai modernit viestintävälineet eivät ole vielä eksyneet. Vallitsevasta sosiaalisesta todellisuudesta johtuen koulun keskeyttäminen ja lukutaidottomuus ovat todellisia ongelmia Brasiliassa edelleen. Tässä mielessä kasvava talousmahti muistuttaa pikemminkin kehitysmaata kuin globalisaation voittajiin kuuluvaa länsimaata.

Resurssit ja niiden epätasa-arvoinen jakautuminen ovat osa Brasilian nykypäivää.

Brasiliassa arvostetaan perhettä ja sukua yli kaiken ja yhteisön merkitys on suuri erilaisten sosiaalisten hätätilanteiden lieventämisessä tai ratkaisemisessa. Perinteisten arvojen sekoittuminen globaalin markkinatalouden ankarien arvojen kanssa saattaa selittää osittain sen, että Brasiliassa arvostetaan poikkeuksellisen paljon pinnallisia ja keinotekoisia asioita, kuten kauneutta. Erilaiset kauneusklinikat ja kuntosalit menestyvät hyvin keskiluokan piinatessa hyvin levännyttä lihaansa. Erityisesti nuoren naisen elämän päämääränä pidetään avioliittoa, perheen perustamista, lapsien hankkimista ja hoivavietin toteuttamista. Häihin panostetaan rahallisestikin: ne ovat näyttävät ja kertovat iloisen perhetapahtuman kohteena olevan sosiaalisesta statuksesta. Kyseessä on suuri speaktaakkeli.

Noin 8,5 miljoonan neliökilometrin laajuinen Brasilia on valtava maa – tai oikeastaan manner, jonka sisälle mahtuu sosiaalisesti, kulttuurisesti ja muilta ominaisuuksiltaan moninainen asujaimisto ja erilaisia rinnakkaisia todellisuuksia. Lisäksi Brazilian Amazonin sademetsässä sijaitsevat ”maailman keuhkot”, lähes 40 prosenttia maailman sademetsistä. Maan luonto on monimuotoisuudessaan ainutlaatuista. Eri lähteet arvioivat, että Brasiliasta löytyy 17 000–60 000 kasvilajia. Vastaava lajirikkaus koskee myös eläinlajeja. Luonnontieteilijöiden paratiisi Amazon edustaa eri todellisuutta kuin miljoonien ihmisten suurkaupungit Rio de Janeiro sekä São Paulo.

Tämänkokoiselle maalle – joka kokonsa puolesta on pikemminkin kokonainen manner - ei tekisi oikeutta esitellä sitä kokonaisuudessaan. Niinpä olen valinnut esittelyn kohteiksi erityisesti Rio de Janeiron ja Bahian pääkaupungin Salvadorin sekä muita vierailun arvoisia paikkoja Bahialla. Rion ja Salvadorin lisäksi esittelen lyhyesti muun muassa Foz de Iguaçun vesiputoukset Argentiinan ja Brasilian rajalla ja Ilha do Melin saaren Paranán osavaltiossa. Brasilian muut suuret kaupungit, kuten São Paulo, jäävät tämän kirjan ulkopuolelle.

Salvadorista ovat kotoisin brasilialaisten identiteettiä ja olemusta muovanneet asiat, kuten itsepuolustuslaji capoeira, joka oli kolonialistisena aikana tärkeä itseilmaisun väline alistetuille orjille. Lajia harrastetaan edelleen, vaikka sen merkitys sosiaalisen vastarinnan välineenä on vähentynyt. Salvadorissa on syntynyt myös luonnonuskonto candomblé, jonka orixá-jumalia kunnioittaa edelleen muutama prosentti kansasta etenkin Bahialla.

Mahtavan maan sosiaalisesta monimuotoisuudesta kertovat kirjassa olevat paikallisten muotokuvat ja tarinat. Mukana ovat monien muiden ohella Salvadorissa asuva, Riossa syntynyt poliisi Lindbergue, salvadorilainen reggae-muusikko Soraia Drummond, riolainen runoilija, kustantaja, viulisti, multimediatäiteilijä Márcio-André, São Paulon hienostokaupunginosassa muurien takana asuva keskiluokkainen, Sonia Casado, joka omistaa vapaa-aikansa väkivallasta kärsineiden naisten auttamiseen, sambaterapian kehittäjä, Roomassa asuva entinen caricalainen (riolainen) Claudia Belchior.

Rio de Janeiroon voi tutustua kirjaimellisesti pohjalta huipulle käymällä paikallisessa slummissa tai Kristus-patsaalla.

Salvadorin kaduilla harrastetaan capoeiraa, myydään kuolleita rottia, otetaan kontaktia, hymyillään, eletään, huijataan.

Chapáda Diamantin luonnonpuiston hieken vetävillä vaelluksilla pakahtuu luonnonkauneuteen kurjuuden keskellä. Vihreiden kukkuloiden ja sademetsien Brasilia on vastakohtaisuuksien ihmemaa.

Kuva: Britta Reider

Rita Dahl (s. 1971) on kirjailija ja kääntäjä, joka on julkaissut 20 teosta: runoja, lyhytproosaa, tietokirjoja. Dahl on myös portugalinkieliseen runouteen erikoistunut kääntäjä, joka on toimittanut ja suomentanut ensimmäisen portugalilaisen nykyrunouden antologian *Maailman syrjällä* (Palladium-kirjat 2017) Hän on koulutukseltaan VTM, FM, medianomi (YAMK) ja ammatillinen opettaja.